

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

KOMUNISTICKÉ ČESKOSLOVENSKO V DÍLECH JORGEHO AMADA A ZÉLIE GATTAI

Communist Czechoslovakia in Works of Jorge Amado and Zélia Gattai

Michal ZOUREK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Ve snaze hájit svá politická přesvědčení, v období studené války množství intelektuálů vystoupilo na podporu jednoho ze zneprátených táborů. Studie analyzuje proměny vztahu brazilského spisovatele Jorgeho Amada a jeho manželky Zélie Gattai k Sovětskému svazu a komunistické ideologii. Hlavní pozornost je věnována jejich nucenému pobytu v Československu v letech 1949–1952. Zatímco doposud měl pár možnost seznámit se s životem v socialistických zemích pouze prostřednictvím krátkých cest, které navíc byly organizovány tamními vládami, více než dva roky trvající pobyt na zámku v Dobříši jim umožnil poznat odvrácenou tvář stalinismu. Detailní rozbor děl obou brazilských intelektuálů ukazuje, že si rodina v Československu vytvořila řadu přátel a cenných kontaktů, narodila se zde mj. také dcera Paloma. Současně ale tento pobyt symbolizuje ztrátu iluzí a stojí na počátku Amadova rozchodu s komunistickou stranou.

Klíčová slova: brazilská literatura – intelektuálové a politika – exilová literatura – Jorge Amado – Zélia Gattai

ABSTRACT: During the Cold War a number of intellectuals stood up to express their support for one of the rival parties in the effort of defending their political beliefs. The study analyses the changes in attitude of a Brazilian writer, Jorge Amado, and his wife, Zélia Gattai, towards the Soviet Union and communist ideology, with a focus on their exile in Czechoslovakia between 1949–1952. While before this stay the couple could only see the life in socialist countries during their short visits there, which were organized, moreover, by the local governments, more than two years at Dobříš chateau enabled them to experience the dark side of Stalinism. A detailed analysis of the work of both Brazilian intellectuals shows that the couple found a lot of friends and valuable contacts in Czechoslovakia. Even their daughter Paloma was born there. However, at the same time, their stay in Czechoslovakia represents also the disillusionment and beginning of Amado's break with the Communist party.

Key words: Brazilian literature – intellectuals and politics – exile literature – Jorge Amado – Zélia Gattai

ÚVOD

Intelektuála chápeme jako vědce, umělce či myslitele, který přemýšlí o společnosti, v níž žije, a výsledek své reflexe přenáší určitému druhu publika. Tento přenos v sobě implikuje druh veřejné akce. Mezi široce diskutovaná témata patří vztah intelektuála a politiky. Ostatně již samotný koncept podstatného jména „intelektuál“ vznikl v souvislosti s angažováním umělců v otázkách vysloveně politického charakteru.⁷ S vědomím, že postoj intelektuálů k určitému problému může mít výrazný dopad na veřejné mínění, politické tábory tradičně usilují o získání jejich podpory.

Během studené války se intelektuálové stali výraznými aktéry této ideologické bitvy. Na obou zneprátelených stranách nalezneme osobnosti, které prostřednictvím své tvorby, projevů či propagandy aktivně vystoupily na podporu kapitalismu či komunismu. Intenzivní proces globalizace, jakož i skutečnost, že se země třetího světa v této době poprvé staly významnou součástí mezinárodní politiky, se odrazily v rozšíření akčního rádia intelektuálů z Asie, Afriky a Latinské Ameriky. Jejich literární díla začala být překládána do cizích jazyků, dostávají mezinárodní ceny, účastní se kongresů, sjezdů a festivalů a to vše v míře doposud nevídané.

V Latinské Americe, regionu pod tradičně silným vlivem USA, zaujímali tamní intelektuálové k Sovětskému svazu různé pozice. Málokdo mohl vůči euroasijské velmoci zůstat lhostejný. Jedním z těch, kteří v zápase o světovou hegemonii vystoupili na podporu Sovětského svazu, byl i Jorge Amado (1912–2001). Až do poloviny padesátých let život a tvorbu jedné z nejvýraznějších osobností brazilské literatury silně ovlivňovaly komunistickými ideály. Stejně jako mnoho dalších intelektuálů své generace vstoupil v polovině třicátých let do komunistické strany, aby se v následujících letech stal obětí četných perzekucí. Za své názory byl několikrát vězněn, roky 1941 a 1942 strávil v argentinském a uruguayském exilu. V roce 1945, ve stejný rok, kdy došlo k legalizaci komunistické strany, byl Amado zvolen poslancem. Nastupující studená válka však zahнала komunisty do opětovné ilegality a spisovatel tak byl nucen čelit novým výzvám (TÁTI 1961; RUBIM – CARNEIRO 1992).

V lednu 1948 započalo druhé období Amadova exilu. Jeho prvním útočištěm se stala milovaná Paříž, kam ho o několik týdnů později následovala také manželka Zélia Gattai

⁷ Zrod „intelektuála“ je tradičně interpretován jako důsledek kauzy Dreyfus, k níž došlo ve Francii na konci 19. století. Na obranu nespravedlivě obviněného vojáka židovského původu se postavila skupina významných spisovatelů v čele s Émilem Zolou. Již dříve se tento pojem užíval v carském Rusku pro označení rebelujících spisovatelů.

a malý syn João. Na podzim roku 1949 pak rodina nuceně odjela do Československa, kde setrvala až do jara 1952. Exulantům, vytrženým ze svých kořenů, rodné země a minulosti, pomáhá obnovit zpřetrhané kořeny víra, že jsou součástí nadřazené ideologie (SAID 2003: 49). Pobyt v emigraci je obdobím posílení Amadova pouta s komunistickým světem, jakož i se stalinistickou ideologií, novým mesianismem. Stal se členem Světové rady míru, kterou reprezentoval v mnoha zemích. V Albánii hovořil s Enverem Hodžou, v Československu s Antonínem Zápotockým. Stal se neodmyslitelným účastníkem sjezdů stran a prosovětských organizací, zasedal v porotě nejrůznějších komunistických cen. Roku 1951 získal Stalinovu cenu míru, komunistickou obdobu Nobelovy ceny, jedno z nejvýznamnějších sovětských ocenění, které od roku 1957 neslo Leninovo jméno.⁸

Zatímco v letech 1933 až 1946 Amado publikoval nový román téměř každý rok, v době jeho vrcholné politické angažovanosti zákonitě došlo k poklesu tvůrčí aktivity. Jeho další román *Podzemí svobody* (Os Subterrâneos da Liberdade) vyšel v roce 1954, po dlouhých osmi letech. Tvůrčí stagnace byla kompenzována procesem internacionalizace: získáváním kontaktů, překládáním knih do různých jazyků a především výrazným nárůstem popularity. Právě v této době, do značné míry díky mezinárodnímu komunistickému hnutí, se Amado stal ve světě suverénně nejznámějším a nejvydávanějším brazilským autorem. Jen v Sovětském svazu se do roku 1988 prodalo více než 10 milionů jeho knih. Toto Amadovo výsadní postavení narušil teprve na přelomu tisíciletí specifický fenomén jménem Paulo Coelho.

METODIKA A CÍL

Pokud jde o problematiku cest západních intelektuálů do komunistické východní Evropy, většina prací se doposud zaměřovala na meziválečné období (STERN 2007; HOLLANDER 1998; DAVID-FOX 2002). Cesty intelektuálů z Latinské Ameriky nebyly zatím komplexně zpracovány. Jedná se spíše o okrajové téma ilustrující jejich politickou angažovanost (FRANCO 2002; ALBURQUERQUE 2011; RUPPRECHT 2015). Období let 1947–1956, do něhož spadá i Amadův pobyt v Československu, historik Pascal Ory definoval jako „studenu válku komunistických intelektuálů“ (SIRINELLI – ORY 2007: 189). Prestiž Sovětského svazu, který se výrazně zasloužil o porážku fašismu, jakož i sympatie levicových intelektuálů vůči němu dosahovaly v této době svého vrcholu. Rovněž v Latinské Americe bylo mnoho těch, kteří věřili, že socialismus bude schopen poválečný svět

⁸ Sovětská vláda touto cenou oceňovala většinou občany jiných států. Mezi oceněnými nalezneme jména jako Joliet-Curie, Picasso, Chaplin, Brecht, Neruda, Guillén či Aragon.

přeměnit v místo, kde si budou všichni lidé rovni. XX. sjezd Komunistické strany SSSR v roce 1956, kde Nikita Chruščov otevřeně hovořil o zločinech stalinismu, jakož i následné události v Maďarsku, symbolizují předěl. Víru v utopii vystřídala deziluze, množství osobností se rozešlo s komunistickým hnutím a na světové mapě se začaly objevovat nové destinace „revolučního turismu“. Nejprve Čína a posléze především Kuba se staly novými symboly sociální spravedlnosti a víry v lepší svět.

Mluvíme-li o cestách do východní Evropy ve zmiňovaném období let 1947–1956, hlavním cílem pochopitelně i nadále zůstal Sovětský svaz. Mezi zastávkami se však nově objevují také další země socialistického tábora. V první řadě se jednalo o Československo. Tato země fungovala jako pomyslný most mezi Sovětským svazem a západní Evropou, a byla jakousi „vstupní bránu“ do světa za železnou oponou. Většina návštěvníků směřovala do Moskvy právě z letiště v Praze. Z geografických a logistických důvodů zde rovněž působilo velké množství levicových mezinárodních organizací a konaly se zde četné mezinárodní kongresy (ZOUREK 2014: 26–28). Československo bylo rovněž výrazným centrem politické emigrace (BÁRTA 2011: 15–22). Z výše uvedených důvodů tak francouzská historička Annie Kriegel československou metropoli označila za „komunistickou Ženevu“ (BARTOŠEK 2000). Návštěvy ostatních východoevropských zemí nebyly pravidlem. Motivací byla ve většině případů účast na kongresu či festivalu, a proto v jejich případě máme svědectví podstatně méně. Zcela mimo itinerář latinskoamerických intelektuálů stála Jugoslávie, která byla v roce 1948 kvůli osobním sporům mezi Titem a Stalinem vyloučena k Kominformy.

Reflexe latinskoamerických intelektuálů z jejich pobytu v komunistickém Československu představuje doposud málo známé téma, které bylo doposud českými badateli prakticky opomíjeno. Písemných svědectví, která jejich zkušenost popisují, přitom existuje velké množství (GUILLÉN 1982; NERUDA 1959; RAMOS 1954; SOSA 1952; GRAVINA 1952; GONZÁLEZ TUÑÓN 1954; GARCÍA MÁRQUEZ 2015). Tato pozapomenutá díla představují významnou kapitolu historicko-kulturní relace a můžou tak napomoci porozumění mezi tak vzdálenými regiony, jakými jsou Latinská Amerika a střední a východní Evropa.

Předmětem našeho zájmu jsou knihy Jorgeho Amada a Zélie Gattai, které reflektují názory autorů na komunismus, jakož i na politickou a sociální situaci v zemích východní Evropy. V neposlední řadě jsou rovněž pozoruhodným etnografickým pramenem. Na jedné straně se jedná o soudobý spis *Svět míru* (O Mundo da Paz, 1951), který Amado sepsal na počátku svého československého exilu v prosinci 1949 a lednu 1950. Další dvě díla pak byla psána se značným odstupem, nejsou proto zatížena dobovou ideologií a ukazují vývoj,

kterým manželský pár během let prošel. Konkrétně jde o knihu Zélie Gattai *Zimní zahrada* (Jardim de Inverno, 1988), která se dočkala i českého překladu, a Amadovy paměti nazvané *Pobřežní plavba* (Navegação de cabotagem, 1992).⁹

Studie je rozdělena na tři části. První přibližuje v obecné rovině život rodiny Amadových v Československu. Druhá část je věnována obrazu Československa a socialistického tábora, který se objevuje ve stalinistickém díle *Svět míru*. Závěrečná třetí část pak tento obraz dává do protikladu s pozdější reflexí, která se objevuje v pamětech obou manželů. Cílem studie je na příkladu Jorgeho Amada a Zélie Gattai na jedné straně analyzovat podporu intelektuálů Sovětskému svazu, jakož i pozdější reflexi této podpory, na straně druhé pak přiblížit život v Československu padesátých let očima občanů z tropické Brazílie.

POBYT V ČESKOSLOVENSKU

Krátký pobyt ve francouzské metropoli Amada nepochybně silně ovlivnil. Navázal zde kontakty s latinskoamerickými exulanty i významnými intelektuály a umělci Evropy jako Aragon, Éluard či Picasso (ASSIS DUARTE 2002: 227). Po svém návratu ze Sovětského svazu, se ale ocitl v nelibosti francouzské vlády, která mu odmítla vystavit povolení k pobytu a přikázala mu do patnácti dnů opustit zemi.¹⁰ Během následujících šestnácti let jméno brazilského spisovatele figurovalo na černé listině všech francouzských celnic (GATTAI 1989: 10). Zemí, která mu narychlo poskytla nový azyl, se stalo Československo.

Rodina do Československa přicestovala na podzim roku 1949 na pozvání Svazu československých spisovatelů. Do Prahy dorazila z Paříže vlakem a v československé metropoli následně strávila jeden týden, než byla ubytována na rokokovém zámku v Dobříši. Ten byl roku 1948 do správy Svazu československých spisovatelů, kterým sloužil jako místo oddechu a rekreace. Jako takový se stal symbolem oficiální kulturní politiky komunistického Československa a pro mnohé i ztělesněním neúměrných privilegií. Jak vzpomíná spisovatel Karel Ptáčník:

Byl to spisovatelský domov. Ideální útočiště pro spisovatele, kteří potřebovali rychle něco dokončit a dostali na to stipendium. Nebo tam o prázdninách jezdili s celými rodinami, ale to se tam pak ani moc psát nedalo. A taky se tam pár spisovatelů uhnízdilo natrvalo, protože se tam bydlelo pohodlně a lacino. Pět kaček za lůžko a za den, jídlo v restauraci

⁹ Originální portugalský název *Navegação de cabotagem* je brazilským výrazem pro plavbu mezi přímořskými a říčními přístavy. Často se užívá ve spojení s pašeráctvím a ilegálním obchodem.

¹⁰ Později, v roce 1984, se Amado dočkal satisfakce, když z rukou francouzského prezidenta Mitteranda obdržel Řád čestné legie.

poslední cenové skupiny, ale kvalitou první, k tomu park, čistý vzduch, televize, biliár, knihovna, i prádlo vám tam vyprali a vyžehlili. Socialistický ráj. Proto se tam někteří proti všem pravidlům nakvartýrovali natrvalo. Dobříšské panstvo. Důvod? Malý byt, nebo potíže s rodinou. Hlavně s manželkami (PTÁČNÍK 1993: 209).

Zámek Amado velmi dobře znal, během svých minulých pobytů v Československu zde byl několikrát ubytován. Tentokrát ale byla situace odlišná. V městečku na úpatí Brd, asi šedesát kilometrů jihovýchodně od Prahy, měla rodina od této chvíle po více než dva roky trvalý pobyt.

Prostředí Ría de Janeira a Paříže, kde rodina strávila poslední roky, bylo zcela odlišné od malé a izolované Dobříše, která se stala jejím novým domovem. Toto období nejlépe dokumentují paměti Amadovy manželky Zélie Gattai. Život v Československu počátku padesátých let je zde přiblížen čtivou a zábavnou formou. Kromě popisu nástrah, které rodině připravily obtížný jazyk, chladné klima a napjatá politická situace, zde mj. vystupuje také množství osobností české a světové kultury.

Většinu času trávila rodina v areálu zámku, kde Amadovi měli k dispozici veškerý komfort: hospodyně, prádlnu, vychovatelku či stravování v místní restauraci. Za tyto služby rodina řádně platila. Ekonomická situace rodiny se oproti životu ve Francii zlepšila. Výrazně se zvýšily Amadovy příjmy z prodeje autorských práv. Po nástupu komunistů k moci začala být jeho tvorba hojně překládána do češtiny, jakož i do dalších slovanských jazyků.¹¹ Knihy šly rychle na odbyt a Amadova popularita rostla. Pro čtenáře bylo nepochybně atraktivní prostředí exotické Brazílie, jakož i fakt, že se s hrdiny děl dokázal východoevropský čtenář snadno ztotožnit. V neposlední řadě je ale současně nutné tento úspěch přičíst omezenému knižnímu trhu socialistických zemí. Jak vzpomíná Zélia Gattai, „*díky úspěchu jeho knih, začali Jorgeho lidé poznávat na ulicích Prahy, zastavovali ho, aby si s ním podali ruku, aby ho poprosili o autogram. Od čtenářů mu chodilo mnoho dopisů*“ (GATTAI 1989: 48).

V Československu se rodině výrazně změnil zavedený denní rytmus. Během týdne byl Amado zavřen ve své malé zakouřené pracovně, kde se konečně mohl věnovat psaní. „*V tichu obrovského a pustého zámku, osvobozen od telefonních hovorů a návštěv, izolován od světa,*“ (GATTAI 1989: 12) se Amado zpočátku věnoval dokončení spisu *Svět míru*. Poté se pustil do psaní rozsáhlého třídílného románu *Podzemí svobody* (Os Subterrâneos

¹¹ Ve zmiňovaném období vyšly v Československu, v některých případech ve více edicích, následující tituly: *Země bez konce* (Terras do Sem Fim, 1948), *Mrtvé moře* (Mar Morto, 1948), *Jubiabá* (1949), *Rytíř naděje* (O Cavaleiro de Esperança, 1949), *Kapitáni z písku* (Capitães de Areia, 1949), *Země zlatých plodů* (Sao Jorge dos Ilhéus, 1949), *Pot* (Suor, 1949), *Rudá setba* (Seara Vermelha, 1950), *Na albánské ulici je svátek* (1950), *Svět míru: SSSR a lidové demokracie* (O mundo da paz, 1951), *Báseň svobody: život Castra Alvese* (ABC de Castro Alves, 1951).

da Liberdade), v kterém, pod silným vlivem socialistického realismu, vylíčil boj brazilského lidu proti diktatuře Getúlia Vargase (AMADO 1987).¹²

Zélia Gattai většinu svého času věnovala péči o syna. V srpnu 1951 se navíc páru narodilo druhé dítě, dcera Paloma.¹³ Hlavním problémem, s nímž v tomto období bojovala, byla nuda. „*Žili jsme izolováni, nechodili jsme do kina, ani divadla. Televize se zde ještě neobjevila, a tak bylo třeba vymyslet něco, čím bychom se zabavili a zabili čas. Například, jednou v neděli ráno jsem se zcela vědomě sválela po sáňkařské dráze*“ (GATTAI 1989: 31–32).

Kromě občasných výletů do Prahy, se rodina procházela po velké zámecké zahradě a okolních lesích. Amado si mj. také velmi oblíbil jízdu na kole. Když zemi pokryl sníh, nahradili kolo sáně. Rodina si s nimi užila tři zimy a s touto exotickou atrakcí seznámila i další Brazilce, kteří si udělali v Dobříši krátkou zastávku. Navzdory tolik oblíbenému sáňkování, se ale Amadovi se středoevropským klimatem zcela nesžili. Během vánočních svátků nebylo možné v Dobříši setrvat a Svaz spisovatelů proto rodině zajistil ubytování na chatě v Krkonoších. „*Izolováni na chatě, ve výškách hor pokrytými sněhem, ve strašlivé zimě, chopil se nás, více než kdy jindy, pocit nostalgie.*“ (GATTAI 1989: 39)

Své zkušenosti s místním obyvatelstvem pár hodnotí pozitivně. Na otázku své přítelkyně Miécio Táti, zda Kafka je zrcadlem českého národa, Amado odpověděl, že postavy z jeho děl nalezneme na celém světě.

Pokud se chceš poznat Čechy, kdo jsou a jací jsou, doporučuji ti přečíst Jaroslava Haška, jeho knihu o příhodách dobrého vojáka Švejka. Tam, ano, nalezneš národ. Vlastenec, který se přihlásí jako voják, aby mohl jít do války, zdánlivě naivní, je skutečným odrazem českého lidu, mistr ve lstivosti a štedrosti, nebojácný pobuda, vážný, avšak nikoliv přísný, usměvavý, ale nikdy neukázněný. Nesmrtelná postava vojáka Švejka: málokterý romanopisec vykreslil s takovou ladností a pochopením obraz svého národa v jedné postavě; Hašek je zrcadlem Čech a Moravy (AMADO 1994: 573).

Zélia Gattai dodává: „*Češi jsou našťastí mírumilovní lidé a především mají nekonečnou trpělivost s dětmi.*“ (GATTAI 1989: 37) Problém ale nepochybně představovala jazyková bariéra.

V prostředí, kde se hovořilo pouze česky, jsem se pokusila vyvinout úsilí, abych se jazyk naučila, avšak nedosáhla jsem větších pokroků. Je to velmi složitý jazyk, skoupý

¹² Kniha byla vydána v českém jazyce, stejně jako brazilská verze, v roce 1954. Zajímavostí je, že ve druhém díle trilogie se hrdina knihy kapitán Apolinário Rodrigues setkává Frantou Tyburcem, československým interbrigadistou. Nositelem stejného příjmení byl i kovář v Drdových Dalskabátech.

¹³ Každý z manželů měl navíc jedno dítě z předešlého svazku.

na samohlásky a štědrý na skloňování. V mojí hlavě, zvyklé na románské jazyky, nadělal pořádný zmatek, ale stejně jsem si předsevzala jít kupředu. Naučila jsem se nějakou desítku slov a frází, které byly nezbytné pro minimální porozumění v každodenní komunikaci s lidmi. Rozhodně jsem se ale stala mistryní v dedukci a vyvozování závěrů. (AMADO 1994: 573)

Některá česká slovíčka ostatně autorka používá, ne vždy gramaticky správně, i ve svých pamětech. (GATTAI 1989: 67) Amado znal několik desítek slov, avšak na rozdíl od své ženy se nezatežoval se správnou výslovností. Češtinu tak bezkonkurenčně nejlépe zvládal malý syn João, který v nejnútnejších případech dělal rodičům tlumočníka.

Jak již bylo uvedeno, v Dobříši se psaní věnovali i další spisovatelé. Často sem jezdily domácí i zahraniční návštěvy a zámek tak do jisté míry sloužil jako mezinárodní kulturní centrum. „Duší zámku“ byl předseda Svazu spisovatelů Jan Drda, veselý bonviván a renesanční postava úzce spjatá s místním krajem. Během dne se plně věnoval své práci, avšak na víkendových večírcích se stal hlavním organizátorem a bavičem (GATTAI 1989: 27–28). Další neodmyslitelnou postavou zámku byl Jaroslav Kuchválek, průvodce manželského páru, překladatel a univerzitní učitel (DEJMEK 2013: 453–454).¹⁴ Díky své výborné znalosti španělštiny, portugalštiny a francouzštiny Kuchválek představoval významné pojítko mezi československým státem a latinskoamerickými intelektuály, mezi kterými si získal mnoho přátel. S Amadovými byl Kuchválek v kontaktu i později během svého diplomatického působení v Brazílii.

V pamětech Zélie Gattai má své místo rovněž Lumír Čivrný, básník a překladatel, v letech 1949–1952, náměstek ministra informací a osvěty, a jeho manželka Wally. Brazilský pár se pak výrazně sblížil s Arturem Londonem, tehdejším náměstkem ministra zahraničních věcí, a jeho francouzskou manželkou Lise. Během občanské války ve Španělsku oba působili v mezinárodních brigádách a Amadovi naslouchali jejich zážitkům s mimořádným zaujetím. Ve stejné době na zámku pobývala i jiná známá dvojice, kterou ale v díle, pravděpodobně z důvodu jazykové bariéry, nenajdeme. Cestovatelé Hanzelka a Zikmund, v Dobříši během roku 1951 dávali dohromady knihy ze svých cest po Africe a Latinské Americe, uskutečněné v letech 1947–1950 s Tatro 87 (KROCOVÁ 2015).

O víkendu ostatní spisovatelé zámek opouštěli. Monotónnost těchto dnů narušila

¹⁴ Jaroslav Kuchválek (1910–1973) od roku 1946 působil na FF UK jako učitel španělského jazyka. Zasadil se zde mj. o vytvoření španělštiny jako plnohodnotného oboru. Roku 1954 vstoupil do služeb Ministerstva zahraničí a téhož roku byl jmenován vyslancem v Brazílii (1954–1961). Následně působil jako velvyslanec v Mexiku (1962–1963), avšak tuto misi předčasně ukončil infarkt. Kromě Amadovy tvorby přeložil také dílo Pabla Nerudy nebo Alfreda Varelly.

občasná oslava a příjezd hostů. K pozoruhodné sešlosti došlo např. v srpnu 1951, kdy po skončení festivalu mládeže v Berlíně dorazili mj. Nicolás Guillén, Pablo Neruda, oba s manželkami, Raúl González Tuñón a Alfredo Varela. Tyto výrazné osobnosti latinskoamerické literatury navštívily Zélie Gattai krátce po narození dcery Palomy v nemocnici v Londýnské ulici v Praze na Vinohradech. Sestřičky div neomdlely hrůzou, když v cigaretovém dýmu spatřily lůžko obležené skupinou mužů a žen a vzácní hosté byli nuceni budovu opustit (GATTAI 1989: 136). V Dobříši se často objevovali i další reprezentanti Světové rady míru, Ilja Erenburg, Nazim Hikmet, Alexandr Fadějev nebo Anna Seghers. Ti všichni se, spolu s Nerudou, Guillénem a Drdou, stali kmotry Amadovy dcery Palomy (GATTAI 1989: 142–143).

S mnohými z těchto osobností Amado udržoval kontakt i po svém návratu do Brazílie. Např. sovětský spisovatel Ilja Erenburg na něj vzpomíná slovy: „*Amado by mohl být mým synem, ale stal se mým blízkým přítelem a vím, že na druhém konci světa je člověk, který nezapochybuje a nezapomene, a to znamená velmi mnoho.*“ (ERENBURG 1967: 429) Spisovatel a překladatel Lumír Čivrný, který spolu s Norbertem Frýdem roku 1965 navštívil Amada v jeho domě v Salvadoru, zavzpomínal následovně: „*Jorge se ženou, rozenou Gattai, žil v krásné čtvrti Rio Vermelho jako brazilský boháč. Jeho vila byla zušlechtěnou kopií statku latifundisty. (...) Jestli kdy mohl jsem vidět bývalého salonního komunistu, bylo to zde.*“ (ČIVRNÝ 2000: 226)

SVĚT MÍRU

Jorge Amado pochopil lépe než kterýkoliv jiný autor, že cestování, respektive záznamy z těchto cest, mohou mít mimořádný politický význam. Důkazem toho je jeho polemická kniha *Svět míru* (O Mundo da Paz, 1951), kde autor vychází ze svých cest po socialistických zemích, které uskutečnil v letech 1948 a 1949. V úvodní poznámce Amado zmiňuje, že svým textem o životě sovětského lidu a lidu lidově demokratických zemí se snažil přispět k nalezení pravdy (AMADO 1951: 7). Touto pravdou má na mysli především snahu vytvořit protiváhu antikomunismu, kvůli němuž byl nucen opustit svou vlast. Na dosažení vyváženého pohledu tak od samého počátku rezignoval.

Amado píše pouze o tom, co chce vidět, nikoliv o tom, co skutečně viděl. Ve svých pamětech, které vyšly o čtyřicet let později, sám uznal, že jeho dílo postrádá jakýkoliv kritický odstup. „*Chválím bez váhání to, co jsem viděl: vše, či téměř vše, mi přišlo pozitivní; bezpodmínečný stalinista, potlačil jsem to negativní, tak jak se slušelo. Když jsem hovořil*

*o Albánii, zfalšoval jsem Hemingwayův titul: Albánie je svátek.*¹⁵ *Opravdu se tehdy ještě nejednalo o noční můru, kterou se nakonec stala, ačkoliv jí již začínala být.*“ (AMADO 1994: 233)

Chápeme-li cestopis jako žánr, v němž autor přináší informace o tom, co viděl a prožil, Amadův jednoznačně politický diskurz knihu od tohoto označení vzdaluje. Dílo je především angažovanou reflexí o politické a sociální situaci v socialistických zemích, v Brazílii a západním kapitalistickém světě. Hlavní pozornost autor věnuje obrazu sovětské společnosti. Čerpá zde přitom ze svého pobytu, který uskutečnil na přelomu let 1948 a 1949 na pozvání Svazu sovětských spisovatelů. Tuto zemi líčí jako ráj na zemi. Brazílský spisovatel od úvodních slov zabředá do hlubokého patosu, z něhož na příštích dvě stě padesáti stranách ani na okamžik nevystoupí.

Láska k SSSR je jako velkolepý souhrn všeho, co člověk může milovat, souhrn všech velkých citů, nejvznešenějších a nejčistších. Jestliže někdo miluje svou ženu a své děti, svého otce a svou matku, chová-li v srdci lásku k rodině, touhu vidět své děti šťastně růst, pak musí milovat SSSR, kde děti žijí jako v ráji, kde není nezaopatřeného a nešťastného stáří, kde rodinné vztahy byly oproštěny od všech zbytků nízkosti, kde příbuzenská láska mohla se rozvinout do plné krásy (AMADO 1951: 16).

Sovětský lid Amada překvapil svou kulturní vyspělostí, kdy každý obyvatel byl schopen konverzovat o filmu, baletu, biologii a vzápětí mluvit o tom, co je nutné udělat, aby pracovní úsilí sloužilo více zájmům kolektivu. Pokud jde o hospodářství, to vytvářelo podmínky, aby byly plné sklady a cokoli bylo možné koupit v libovolném množství. Sovětský svaz je v knize prezentován jako místo hodné obdivu, kde ceny klesají a rolnice kupují šicí stroje a rádia. Nevědomě tak vychvaluje přesně ty charakteristiky, které jsou obecně přisuzovány kapitalistické společnosti. Všimá si i postavení žen, které se v sovětské společnosti plně emancipovaly. Vše vede k tomu, aby byla posílena role rodiny, základní jednotky společnosti. Socialismus věnuje mimořádnou pozornost formování nového člověka, a Sovětský svaz je tak dle Amada opravdovým rájem dětí. „*Každé sovětské dítě je malým knížetem, všechen lid, vláda a strana o ně pečují se stejně něžnou pozorností, jako starý zahradník oddaně pečuje o své nejvzácnější květiny.*“ (AMADO 1951: 78)

V neposlední řadě je kniha oslavou sovětského vůdce. Jak sám autor připomíná, dílo vzniklo jako „*hold brazilského spisovatele soudruhu Stalinovi, moudrému vůdci národů světa v jejich boji za štěstí člověka na zemi, k sedmdesátým narozeninám*“ (AMADO 1951:

¹⁵ V českém jazyce vyšla část o Albánii samostatně již v roce 1950 pod názvem *Na albánské ulici je svátek*.

11). Stalin je vykreslen jako „učitel, vůdce a otec, největší učenec dnešního světa, největší státník, největší generál, to nejlepší, co vydalo lidstvo“. Přítomen je ve všech oblastech lidského života. „V překročených pětiletých plánech a v citronících, které se pěstují v Gruzii, v sovětských stíhačkách a v umění. Prodiskutovává a načrtává plány průmyslové výroby, ale diskutuje také o posledním filmu nebo posledním románu a radí.“ (AMADO 1951: 175–176)

V závěrečné části knihy se Amado věnuje i dalším zemím socialistického tábora, Bulharsku, Polsku, Rumunsku a Československu. Kapitulu spisovatel věnoval i Praze. Srovnává zde situaci z doby jeho prvního pobytu v květnu 1948, tři měsíce po nástupu komunistů k moci, s druhou návštěvou uskutečněnou dva roky poté. Brazilský spisovatel svým čtenářům líčí, že zatímco dříve byly výkladní skříně prázdné, za krátkou dobu vlády Klementa Gottwalda dosáhla společnost blahobytu. Ten přitom znovu ztotožňuje s konzumem. „Můžete si koupit, co chcete, skončil čas tvrdých obětí. Za pomoci Sovětského svazu a houževnaté vytrvalosti pracujících prošlo Československo obdobím, kdy si bylo třeba utáhnout opasek a oblékat si staré šaty. Tuto změnu – provedenou za tak krátkou dobu – zjistíte ve výkladních skříních obchodů a také v obličejích lidí.“ (AMADO 1951: 203)

Kromě Prahy popisuje Amado také své zážitky z návštěvy Zlína, k níž došlo v květnu 1948. Konkrétně se věnuje obuvnickým závodům, které dříve patřili Janu Antonínu Baťovi, jenž se po válce stal brazilským občanem.

Myslím, že tento pán není spokojen, že ztratil továrny, domy, hotely a budovy. Ale dělníci jeho bývalých továren, o tom vás mohu ujistit, jsou naprosto spokojeni. (...) Dělníci dobře vědí, že brazilský lid nevěří Baťovým pomluvám, že se raduje z úspěchů československých dělníků a že je odhodlán zabránit, aby bohatství Brazílie bylo využíváno válečnými štváči, kteří chtějí vyrvat gottwaldovské stroje a domy z rukou dělníků a vrátit je Baťovi (AMADO 1951: 219, 221).

Knihy se stala významným propagandistickým nástrojem mezinárodního komunistického hnutí. Vyšla ve statisícových nákladech a byla přeložena do mnoha jazyků v několika edicích. České vydání z roku 1951 bylo jedním z vůbec prvních. Komunistická strana Brazílie knihu vydala během několika měsíců v pěti edicích. Dílo ale bylo záhy zakázáno a Amado kvůli němu čelil soudnímu stíhání (AMADO 1994: 233). V roce 1955 se však Amado se stranou rozchází a vzápětí, po odhalení Stalinova kultu osobnosti, svou knihu odsoudil a nedovolil její další vydání. Také s ohledem na to, že dílo bylo během brazilské vojenské diktatury (1964–1985) zakázáno a mnoho jeho exemplářů bylo zničeno, jsme dnes svědky paradoxní situace, kdy je kniha mnohem lépe dostupná v zemích východní Evropy, než v samotné Brazílii.

Svět míru je plný nepřesných a záměrně zavádějících informací, které musí na dnešního čtenáře působit úsměvně. Obraz, který byl v přímém protikladu západní propagandy, je ale výrazným svědectvím o atmosféře tehdejší doby. Na bitevním poli studené války jde o vzornou ukázkou pomoci levicového intelektuála Sovětskému svazu, zemi, jejímž ideálům Amado tehdy pevně věřil.

REFLEXE

Pokud *Svět míru* je dílem, kde autor popsal to, co chtěl, a nikoliv to, co viděl, pak ve svých pamětech, částečně reflektoval i to, co viděl, avšak ve své době říci nechtěl. Prolíná se zde několik pocitů. Amado zde částečně uznal své chyby, pocítil lítost, rozčarování a zklamání. Zároveň zde dal prostor vnitřnímu smíření. V úvodu zmiňuje, že nadále zůstane věrný své bývalé straně a bude mlčet o všem, co by ji mohlo jakýmkoliv způsobem zkompromitovat. To ale nic nemění na tom, že jednou z hlavních os knihy je popis autorova procesu od slepého přesvědčení k poznání bolestivé pravdy. Proces, na jehož začátku byl Sovětský svaz „pozemským rájem“, a na jehož konci se stává pohřebištěm utopie, synonymem deziluze a zrady. *Pobřežní plavba*, která vyšla v roce 1992, působí dojmem, jako by autor stále nebyl vyrovnán se svou minulostí a má potřebu se prostřednictvím tohoto díla definitivně distancovat od některých svých činů a názorů. Zatímco ve *Světě míru* spolu Mongolové, Arméni i Asiaté žijí v harmonii a cítí se v Sovětském svazu stejně doma jako Rusové, v knize pamětí Amado hovoří o podvodu na bratrství mezi národy, které utvářejí SSSR a zradě na rozvoji národních kultur (AMADO 1994: 544).

Zélia Gattai označila manželovu knihu *Svět míru* za nejlepší svědectví o sektářství, které je, jakož i další levicové intelektuály, v této době ovládalo. *Zimní zahrada* věnovaná životu v Československu, publikovaná roku 1988, ukazuje život v Československu ve zcela jiném, realističtější světlem. V Amadově *Světě míru* byly obchody plné zboží a ceny neustále klesaly. Člověk si mohl koupit naprosto cokoli. Výslovně přitom uvádí mléko a ovoce, které bylo dříve dostupné jen dětem a nemocným (AMADO 1951: 203). Gattai hovoří o přesném opaku. Pro rodinu zvyklou na život v brazilských tropech bylo obtížné přivyknout si na nedostupnost ovoce. Obzvláště nepříjemné, to bylo s ohledem na dvě malé děti: „*můj nebohý syn, si už ani nevzpomínal na chuť banánů*“ (GATTAI 1989: 46)

Navzdory tomu, že peníze za autorská práva bez problémů dokázaly pokrýt rodinné výdaje, tak hlavní problém života v Československu představoval kritický nedostatek zboží.

V Paříži, kde si člověk mohl koupit tolik věcí, kde byl člověk vystaven mnohému pokušení, nám nestačily peníze. V Československu tomu bylo naopak: měli jsme peníze, ale

nic, co bychom si mohli koupit, nepočítáme-li sklo, porcelán a řemeslné výrobky, vše nejvyšší kvality. Prázdné obchody bez zboží, výlohy taktéž prázdné, vyzdobeny pouze vlajkami a portréty politických vůdců. Lidé protestující v nekonečných frontách... Hledali jsme vysvětlení obtíží života v Československu, zneklidňující situace, v níž lidé žili, trpěli jsme, aniž bychom si stěžovali či kritizovali... hledali jsme a nalézali vysvětlení. Země byla zasažena tíhou války, nacistické okupace... Ale ve Francii také právě skončila válka a okupace, a přesto tam bylo k dostání vše (GATTAI 1989: 44).

Výjimku představoval obchod Darex, předchůdce známějšího Tuzexu, který byl založen roku 1949. Jednalo se o jeden z nástrojů, kterým měl komunistický stát získávat valuty, s jejichž nedostatkem se potýkal po celou dobu své existence.

Dalo se tam nalézt: zelenina, luštěniny a ovoce jakékoliv jakosti, lahůdky, likéry a vína, cereálie, kávu, různé salámy, látky, konfekci, obuv, elektrospotřebiče a dokonce i automobily. V tomto obchodě ale bylo možné nakupovat jen za speciální kupóny, k nimž měli přístup jen vysocí představitelé vlády a strany, a ti, co vlastnili devizy. Proto jeho nejčastějšími zákazníky, krom vládců, byli diplomaté (GATTAI 1989: 44–45).

Pro běžné lidi bylo tamní zboží nedostupné. Amada a jeho manželku proto jejich přátelé často prosili o nákupní kupony. Brazilský spisovatel k nim ale neměl přístup, neboť příjmy z knih vydaných na Západě mu československá banka automaticky měnila na koruny. Tato situace byla pro Amada zcela nepochopitelná a to i z toho důvodu, že jakožto cizinec byl zatížen vyšší daňovou zátěží. Teprve po sepsání řady stížností mu nakonec část devizových prostředků byla vyplacena (GATTAI 1989: 45–46).

Víru manželů v komunistickou ideologii však nabouraly jiné, ještě vážnější okolnosti. Během pobytu v Československu byli svědky toho, jak stalinistický režim likvidoval jejich blízké přátele. První ranou byla situace kolem haitského spisovatele Reného Depestreho a jeho manželky Edith Gombos Sorel. Vypovězení z Francie, dorazili na Dobříš počátkem roku 1951, a okamžitě se stali nejbližšími společníky rodiny Amadových. Brazilský spisovatel manželům, kterým skromné stipendium od Svazu československých spisovatelů nepostačovalo ani ke skromnému životu, výrazně pomohl, když Depestreho učinil svým soukromým tajemníkem.

Československá vláda ale záhy obvinila Edit Gombos, Francouzku rumunského původu, ze špionáže, v níž pravděpodobně sehrál roli její židovský původ. Hrozilo, že skončí ve vězení či pracovním táboře, nakonec byl pár nucen emigrovat (GATTAI 1989: 119–120). „Představovali jsme si demokracii, takzvaně lidovou, a namísto toho jsme narazili na autoritářský, totalitní režim,“ vzpomíná Depestre. Atmosféra v Československu „byla

strašná. Nebyli jsme zvyklí papouškovat stranickou hantýrku. Říkali jsme, co jsme si mysleli. Následky na sebe samozřejmě nenechaly čekat. (...) Současně s odchodem z Československa jsem skoncoval s marxismem“ (ZAHRADNÍČKOVÁ 2011: 23)

Ještě pohnutější pak byl osud Artura Londona, o jehož morálních kvalitách neměl pár sebemenších pochyb. Nejprve s ním ztratili kontakt, aby se zpětně dozvěděli, že se stal obětí politických čistek (GATTAI 1989: 112–118). Proces, jehož hlavním obviněným se stal generální tajemník KSČ Rudolf Slánský, měl sloužit jako Stalinovo varování všem, kteří by se zamýšleli odchýlit jakýmkoliv způsobem od Moskvy. Při výběru obětí hrála významnou roli antisemitská propaganda. Dle vzpomínek jeho manželky, Amada „*proces se Slánským hluboce zasáhl. Myslím, že toto byl ten moment, kdy začala jeho dlouhá krize vědomí, jejímž vyústěním byl rozchod se stranou. 'Chci myslet svou vlastní hlavou a nikoliv hlavou druhých', zopakoval mi několikrát“ (GATTAI 1989: 116).*

Amadovi se o tom, co se v zemi děje, dozvídali s odstupem. Prozatím mohli pouze dedukovat. Atmosféra na zámku byla tíživá a nikdo nechtěl dát rodině vysvětlení.

Politická situace v Československu byla poněkud zmatená, ve vzduchu bylo cítit, že jisté věci nefungují dobře. Atmosféra úzkosti, lidé neodpovídali na naše otázky, nikdo se nechtěl kompromitovat, nikdo nechtěl převzít iniciativu... Dokonce i Drda, který byl vždy otevřený a podnikavý, se změnil. Opustil ho jeho typický hurónský smích, vyhýbal se konverzaci... Zahraniční přátelé, kteří byli na zámku, udržovali odstup: Laffittovi, Georgette a Jean, generální tajemník Světové rady míru, naši přátelé, nám doporučovali opatrnost: my, cizinci, bychom se neměli vměšovat do vnitřních záležitostí země... (GATTAI 1989: 102).

Jak vzpomíná Gattai: „*Osoby se navzájem obcházeły, jen aby se nemusely pozdravit, ze strachu z kompromitace, strachu, na nějž se dalo rukou sáhnout.“ (GATTAI 1989: 120).* A Amado dodává: „*Napětí by se dalo krájet. Před námi se přímí zed' komunistické inkvizice. Odděluje život a smrt, potupnou smrt zrádců. Nikdo není před hrozbami v bezpečí, ani ten nejosvícenější, ani ten nejmocnější: zavřená ústa, kradmé pohledy, pochybnost, nedůvěra, starch.“ (GATTAI 1989: 241)* To, jak dopadli jeho blízcí, mu bylo dostatečným varováním. „*Každé slovo, jednoduché gesto, může vést k inkvizičnímu tribunálu. Také já mám strach.“ (AMADO 1994: 242)* Osud Artura Londona mu jasně ukázal, že ani bezmezná oddanost komunismu, Sovětskému svazu a Stalinovi, nedokážou člověka uchránit. „*Dny strachu, prokleté, nešťastné, které se prodlužují v ponuré týdny a měsíce. Rostou pochyby, nesmíme pochybovat, nechceme pochybovat, chceme pokračovat s nedotčenou vírou, jistotou, idealismem. O probdělých nocích rozjímáme, Zélia a já, s uzlem v krku a chutí brečet.“*

(AMADO 1994: 244)

Dobříš je symbolem Amadova obratu a vystřízlivění. Na jaře 1952 rodina opustila své útočiště v „zimní zahradě“ a vydala se zpět do Brazílie. Sílicí pochybnosti spisovatele o tři roky později přiměly k definitivnímu rozchodu se stranou. V roce 1957 obdržel z Moskvy dopis, v němž byl informován, že Stalinova cena, jejímž držitelem se v roce 1951 stal, ponese nový název. Součástí dopisu byla medaile a diplom nesoucí Leninovo jméno, jakož i výzva, aby původní cenu vrátil. Amado na sovětskou snahu o vymazání stalinistické minulosti nahlížel s rozpaky. Vyrovnat se s černými vzpomínkami a sejmout ze sebe zodpovědnost vnímal jako dlouhý a náročný vnitřní proces, mnohem víc, než pouhou změnu názvu.

Destalinizační kampaň spuštěná v Sovětském svazu nebude trvat dlouho. Odkaz tyranů vždy nalezne fanatiky, kteří ho budou podporovat. Chruščov mění jméno Stalinovy ceny, která se zpětnou platností ponese název Leninova cena. Byl jsem stalinistou bez úhony, místopředsedou sekty, pokud ne rovnou biskup, tak přinejmenším monsignore, odhalil jsem chybu, stálo mne to námahu a utrpení, zanechal jsem mše v polovině a odkráčel po špičkách. Aniž bych si uvědomil chybu, opustil jsem ovčín, skryl a popřel, že jsem v onen památný den, s velkou poctou a plný emocí obdržel Mezinárodní Stalinovu cenu (AMADO 1994: 588).

Jeho rozhodnutí „myslet vlastní hlavou“ nezvrátila ani kubánská revoluce a následná rostoucí popularita komunismu v Latinské Americe. Na rozdíl od mnoha svých kolegů odolal pokušení stát se politicky angažovaným intelektuálem, ať už na jedné či druhé straně politického spektra. Amadovo směřování k čistě umělecké dráze symbolizuje jeho vstup do Brazílské akademie literatury v roce 1961.

DISKUZE A ZÁVĚR

Latinskoameričtí komunističtí intelektuálové byli v období studené války ze strany vlád svých zemí vystaveni silným perzekucím, které však sami o sobě ještě nebyly důvodem rozchodu se stranou. Sílu překonat cenzuru, vězení či exil jim dodávalo přesvědčení o vyšším poslání. Tyto osobnosti sami sebe vnímaly jako vojáky v bitvě, v níž se rozhodovalo o osudu člověka. Jen samotné pomyšlení na dezerci bylo naprosto zapovězené. Hnání vírou, že na jeho konci, dříve či později, budou slavit nevyhnutelné vítězství, bylo třeba dohrát tento zápas za každou cenu.

Politická angažovanost Jorgeho Amada dosáhla během jeho pobytu ve francouzském a následně československém exilu svého vrcholu. Více než dvouletý pobyt na zámku

v Dobříši je ale také dobou, kdy Amado a jeho manželka Zélia Gattai měli možnost poznat skutečnou tvář socialistického realismu. Jak ukazuje spis *Svět míru*, do Československa přijel umělec bezmezně oddaný Sovětskému svazu a stalinismu. Úzkost, strach a zejména nesmyslné politické procesy s jeho blízkými přáteli, ale rodinu od komunistické ideologie postupně vzdalovaly. Dobříš se tak stala symbolem deziluze, která stála na počátku Amadova rozhodnutí odejít z komunistické strany.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ALBURQUERQUE, G. (2011): *La trinchera letrada. Intelectuales latinoamericanos y guerra fría*. Santiago de Chile: Ariadna.
2. AMADO, J. (1951): *Svět míru: SSSR a lidové demokracie*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
3. AMADO, J. (1987): *Os subterrâneos da liberdade (I Os ásperos tempos; II Agonia da noite; III A luz no túnel)*. Rio de Janeiro: Record.
4. AMADO, J. (1994): *Navegação de cabotagem, Apontamentos para um livro de memórias que jamais escreverei*. Rio de Janeiro: Record.
5. ASSIS DUARTE, E. (2002): Jorge Amado, Exílio e Literatura. *Aletria: Revista de Estudos de Literatura*, 9, s. 226–236.
6. BÁRTA, M. (2011): „Právo azylu. Vznik politické emigrace v Československu po roce 1948“. *Paměť a dějiny*, 5, 1, s. 15–22.
7. BARTOŠEK, K. (2000): *Zpráva o putování v komunistických archivech*. Praha, Litomyšl: Paseka.
8. ČIVRNÝ, L. (2000): *Co se vejde do života*. Praha: Hynek.
9. DAVID-FOX, M. (2002): „From Illusory ‘Society’ to Intellectual ‘Public’: VOKS, International Travel, and Party – Intelligentsia Relations in the Interwar Period“. *Contemporary European History*, 11, 1, s. 7–32.
10. DEJMEK, J. (2013): *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia.
11. ERENBURG, I. (1967): *Lidé, roky, život*. Kniha třetí, Praha: Československý spisovatel.
12. FRANCO, J. (2002): *The Decline and Fall of the Lettered City. Latin America in the Cold War*. Cambridge: Harvard UP.
13. GARCÍA MÁRQUEZ, G. (2015): *De viaje por Europa del Este. Buenos Aires: Sudamericana*.
14. GATTAI, Z. (1989): *Jardim de Inverno*. Rio de Janeiro: Record.
15. GONZÁLEZ TUÑÓN, R. (1954): *Todos los hombres del mundo son hermanos*. Buenos Aires: Poemas.
16. GRAVINA, A. (1952): *Crónica de un viaje a la URSS y Checoslovaquia*. Montevideo: Ediciones Pueblos Unidos.
17. GUILLÉN, N. (1982): *Páginas vueltas: Memorias*. México: Presencia Latinoamericana.
18. HOLLANDER, P. (1998): *Political Pilgrims: Western Intellectuals in Search of the Good Society*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
19. KROCOVÁ, E. (2015): *Legendární cestovatel vzpomíná na Dobříš*. [online]. Dobříšsko aktuálně [cit. 14.02.2017]. Dostupný z <http://www.dobrisiskoaktualne.cz/zajimavosti/osobnosti/cestovatel-miroslav-zikmund-vzpomina-na-dobris>.

20. NERUDA, P. (1959): *Hrozny a vítr, Elementární ódy, Nové elementární ódy*. Praha: Naše vojsko.
21. PTÁČNÍK, K. (1993): *Život, spisovatelé a já*. Praha: Trizonia.
22. RAMOS, G. (1954): *Viagem. Checoslováquia–U.R.S.S.* Rio de Janeiro: Livraria José Olympio Editora.
23. RUBIM, R. – CARNEIRO, M. (1992): *Jorge Amado 80 anos de vida e obra: subsídios para pesquisa*. Salvador: Fundação Casa de Jorge Amado.
24. RUPPRECHT, T. (2015): *Soviet internationalism after Stalin. Interaction and Exchange between the URSS and Latin America during the Cold War*. Cambridge: Cambridge UP.
25. SAID, E. (2003): *Reflexões sobre o exílio. Reflexões sobre o exílio e outros ensaios*. São Paulo: Companhia das Letras, s. 46–60.
26. SIRINELLI, J.- F. – ORY, P. (2007): *Los intelectuales en Francia. Del caso Dreyfus a nuestros días*. Valencia: Publicacions de la Universitat de València.
27. SOSA, J. (1952): *Mi Viaje a la URSS*. Montevideo: Ediciones Pueblos Unidos.
28. STERN, L. (2007): *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920–1940. From Red Square to the Left Bank*. London, New York: Routledge.
29. TÁTI, M. (1961): *Jorge Amado vida e obra*. Belo Horizonte: Itatiaia.
30. ZAHRADNÍČKOVÁ, H. (2011): „V Praze jsem přišel o své sny“. *Lidové Noviny, Orientace*, 09.06.2011, s. 23.
31. ZOUREK, M. (2014): *Checoslovaquia y el Cono Sur 1945–1989. Relaciones políticas, económicas y culturales durante la Guerra Fría*. Praga: Karolinum.

ADDRESS & ©

Mgr. Michal ZOUREK, Ph.D.

Katedra cizích jazyků

Ústav podnikové strategie

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

Okružní 10, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

zourek@centrum.cz